

АНДРИЈАНА РИСТИЋ*

ИЗЛОЖБА ЖЕНСКА СТРАНА : МУЗЕЈ 25. МАЈ, БЕОГРАД 15. 5 - 1. 8. 2010.

Изложба *Женска страна* представља тематски пројекат посвећен жени у социјализму у периоду од краја Другог светског рата до 1960. године. Ауторке пројекта Марија Ђорговић, Ана Панић и Уна Поповић определиле су се да овом занимљивом феномену приђу анализом женске штампе, реконструишући „један дан у животу радне жене“. Изложбу прати каталог на српском и енглеском, који текстом и пажљиво одабраним илустрацијама допуњује изложене експонате. Пројекат *Женска страна* настао је као резултат анализе архивских извора, саме грађе – часописа *Жена данас*, *Укус*, *Зора*, *Жена у борби*, *Практична жена* и дневног листа *Политика*, али и критичког ослањања на релевантну литературу о поменутом историјском раздобљу. Изложба и каталог сведоче да је женска илустрована штампа из првих деценија по завршетку Другог светског рата препозната као врста грађе која у дијапазону од насловне стране до садржаја приказује један од начина дефинисања улоге жене на друштвеном и приватном плану, као и могућност препознавања званичне интерпретације тих улога. Упоредо приказивање модела жене-борца, а потом и ударница, формираног у три различита медија, од плаката преко скулптуре до илустроване штампе, омогућава нам упоредну анализу и боље разумевање првих послератних година. Ауторкама треба одати посебно признање за одабрану документацију Филмских новости, архивски материјал АФЖ-а и три интервјуа са женама старије генерације, које из свог угла преносе искуство о приватном и друштвеном животу у социјализму.

Социјалистичка култура, формирана по завршетку Другог светског рата на традицији народно-ослободилачке борбе и радничког покрета, истакла је жену као друштвеног, политички самосвесног и активног чиниоца у изградњи новог поретка. Политичка и културна еманципација, првенствено под покровитељством АФЖ-а, подржана је и законском равноправношћу, стеченом Уставом из 1946. Прокламована политика родне равноправности показивала је у пракси многе противуречности, али је довела и до формирања новог лика социјалистичке жене, ударнице и градитељке, потом и мајке, што су биле једине улоге у којима је

* Андријана Ристић, историчар уметности, Музеј примењене уметности, Београд

1. Насловна страна каталога изложбе „Женска страна“, Музеј 25. мај, Београд, 2010.
1. Cover Page of the Catalogue of the Exhibition “Women’s Corner”, Museum 25th of May, Belgrade, 2010

155

представљана у женској, али и другој илустрованој штампи до почетка педесетих година XX века.

У сегменту изложбе посвећеном првим годинама после Другог светског рата, женска штампа нам доноси лик жене која у оквирима комунистичког егалитаризма, активно учествује у обнови и изградњи земље. Њен лик афирмисан је у складу са новим друштвеним вредностима и истиче физичку снагу и радне способности жене. Потребно је, међутим, истаћи да

женска и друга илустрована штампа овог периода, иако под строгим надзором Агитпропа и у служби владајуће идеологије, није у потпуности лишавала жену атрибута женствености. Мушкобањасте партизанке и снажне бригадирке јесу биле симбол социјалистичке родне равноправности, најчешће у сфери политичког плаката и, на пример, часописа *Жена данас*, службеног гласила АФЖ-а, који су агитовали у корист новог режима и допринесли његовој легитимизацији. С друге стране, у илустрованом листу Дуга, који није био намењен искључиво женама, еротика је била присутна чак и у том ударничком моделу. Посебно на насловним странама могу се видети фотографије лепих, младих и привлачних жена, које својим радом одговарају захтевима социјалистичког преображаја. Иако их атрибути обнове и изградње сврставају у одговарајући тип, њихов избор за фотографисање није био насумичан већ пажљиво одабран, у складу са чињеницом да је штампа медиј, широко дистрибуиран и окренут масама, с циљем да им пренесе идеју, али и да им се допадне.

Ауторке изложбе *Женска страна* нису занемариле ни улогу жене у породичном животу, посебно у подизању и васпитању деце у духу социјализма, истичући и контрадикторност апсолутног ангажовања жене на плану изградње и очувања новог поретка, али и традиционалног преузимања свих породичних обавеза на себе. У својеврсном сукобу интереса, у коме се од жене очекивала једнака посвећеност и држави и породици, била је неопходна државна интервенција. Низом законских уредби остварена је друштвена брига о деци, која је жени у првом периоду омогућила рад у државној служби, а касније и економску независност. Масовно запошљавање жена, као део званичног државног програма, било је у складу са законским правима жене и њеном равноправношћу, али уједно је било и одговор на радну обавезу која се односила на све, без обзира на пол. Ауторке изложбе недвосмислено су успеле у покушају да на јасан и занимљив начин представе жену-ударницу као оличење успешности и еманципације, наглашавајући њен повратак традиционалној породичној улози почетком педесетих година XX века, када су држава и друштво ушли у нову фазу свог развоја.

У широком дијапазону активности на друштвеном, политичком, економском и приватном плану, женска штампа је својој циљној групи нудила низ садржаја који су одговарали њеним реалним потребама. На изложби је, низом занимљивих примера, такође истакнута функција женске штампе да практичним саветима олакшава свакодневни живот, да у оквиру ограничења штампе као масовног медија образује и информише у свим областима које су од значаја за живот жена и деце. Како ауторке истичу, овакви садржаји усмеравали су жену ка њеној традиционалној улози супруге и мајке,

али су на различите начине водили и ка формирању њеног новог идентитета. Након 1951. концепција једног од водећих женских часописа тог периода, *Жена данас*, прилагодила се променама већ видљивим у илустрованом листу *Дуга*.

Промена карактера часописа *Жена данас* огледа се у измени садржаја који доноси рубрике посвећене лепоти, одржавању витке линије и моди, а на последњој страни чак и фотографије правих манекенки. Писање о моди последица је укидања система тачкица и пуштања робе у слободну продају, чиме је престала искључива потреба за практичним саветима о преправљању старе одеће. Појављују се и прве рекламе за домаћи текстил, а некадашња рубрика посвећена одевању мења назив из *Једноставно и практично* у *Практично и лепо* и на захтев читатељки проширује се на већи број страна. Практичност се задржава као принцип у прављењу одеће, али та одећа више није безлична или униформна, већ у својој употребној функцији може бити и лепа.

Слободно време, као нужна индивидуална потреба савременог доба, профилише се у социјалистичкој Југославији, како ауторке наглашавају, крајем четрдесетих и почетком педесетих година XX века тако да одговара принципима свесније и одговорније изградње нове заједнице. Индивидуалне потребе замењене су колективним, а жене су у овом периоду биле усмераване ка културно-уметничким и образовним програмима. Међутим, већ од 1951. године у илустровану штампу се пробијају тренуци уживања и доколице, посебно приметни у фотографијама жена, купачица са Аде Циганлије или новосадског Штранда, које, иако веома дискретне, садрже имплицитну еротску поруку, значајну са два аспекта: промене система вредности с једне стране, и истицања доколице и уживања на плажи насупрот испуњавању радних задатака с друге. Од почетка педесетих година видно је попуштање строге атмосфере социјалистичког реализма и бригаирског заноса, док се колективистички контекст постепено губи и полако прелази у физичку заводљивост заогрнуту летом и, после испуњених задатака, заслуженим уживањем у слободном времену.

Друштвене и политичке промене у Југославији почетком педесетих година XX века промениле су улогу и положај средстава информисања, условивши њихову постепену демократизацију. Као последица либералније атмосфере, средином педесетих година XX века у јавни живот се пробијају разни забавни садржаји у форми биоскопа, позоришта, радио-телевизијског програма и игранки са живом музиком. Учешће жена у забавном животу града праћено је у женској штампи саветима о усклађивању различитих обавеза са слободним временом, али и саветима о бризи и нези властитог тела и женствености. Период интензивног економског развоја

пратио је повећан животни стандард, што је водило ка садржајнијем и сложенијем начину живота. У тим околностима, илустрована штампа имала је двоструку улогу: да информише о свим друштвеним збивањима, али и да буде средство рекреације и забаве.

Ауторке изложбе, као две главне теме женске штампе током педесетих година XX века, истичу кућу као парадигму благостања и тело као парадигму отвореније сексуалности и директнијег завођења, неке од тема које дефинишу савремену масовну културу. Важно је поменути да је све већа индивидуализација и тематска опредељеност часописа била условљена и економском рентабилношћу, неопходном у све јачој међусобној конкуренцији и борби за опстанак на тржишту. С друге стране, проширивање женских рубрика, нове теме и разноврснији садржај нису, како ауторке тврде, радикално изменили изглед женске штампе. До тада фаворизовани идеал снажне жене, борца, градитељке и мајке, постепено јесте нестао да би уступио место афирмацији лепоте и женствености, пропагираној у специјализованим рубрикама, како дневне тако и недељне илустроване штампе, али су реминесценције на народно-ослободилачку борбу и ударнички период остале саставни део модернизације револуционарне традиције и представљале су нове форме трансмисије комунистичког наслеђа све до почетка шездесетих година.

До краја посматраног периода женска штампа је у свом тематском репертоару задржала садржаје који су се односили на политичка права жена, социјалну заштиту деце, историјат женског радничког покрета, као и актуелне теме од просвећивања жена на селу, преко подизања животног стандарда до побачаја и контрацепције. Лепа, негована и модерна жена средине педесетих година XX века, вешто је успостављала хармонију између дневних обавеза и потребе за допадљивошћу супротном полу. Иако је однела примат над претходним моделом, била је подсећана и на своје храбре претходнице које су у Другом светском рату и борби за обнову и изградњу извојевале њено „боље сутра“.

Изузетак представља *Практична жена*, први „модеран“ женски лист, покренут 1956. На примеру овог часописа најбоље се могу пратити идеологија стандарда, промене у уређењу ентеријера, али и модне промене у области различитих врста материјала, дезена и кројева. У препорукама за облачење инсистирало се на једноставности, практичности, комбиновању и допадљивости, као главним квалитетима прикладно обучене жене социјалистичког друштва. Истицање ових особина је, међутим, прикривало и чињеницу недовољно развијене текстилне индустрије и скромне тржишне понуде. Новине које је донела *Практична жена* најочљивије су у поређењу са часописом *Жена данас*. Док је *Жена данас* била конзервативан политички часопис, по садржају знатно квалитетнији од своје конкуренције, *Практична жена* била је типичан часопис за слободно време, лишено великих циљева и идеала. Међутим, ни *Практична жена* није у потпуности била ослобођена реминисценција на Други светски рат и жене-борце, које су се повремено појављивале у различитим фељтонима.

Ауторке изложбе нису пропустиле да истакну утицај масовне културе, пореклом са Запада, на градски живот и продор сексуалности. Увоз производа масовне културе, од филмова, преко штампе и музичких садржаја до гардеробе и козметике, упоредо са порастом домаће производње, омогућили су да се жена постави на супрот мушкарцу, али увек и у складу са њим и његовим потребама. Фетишизација женског тела, рекламирана током педесетих година, постаће и визуелно присутна у илустрованој штампи током шездесетих и седамдесетих година XX века.

Успешна реконструкција једног дана у животу радне жене остварена је и излагањем кухињске технике првих послератних деценија, различитих амбалажа козметичких и хигијенских производа, одеће и једноставних кућних и канцеларијских амбијенталних целина. Ова реконструкција уводи нас у атмосферу првих послератних деценија, историјски довољно блиских да их препознамо, али и довољно удаљених да им приђемо анализирајући их из перспективе сазнања XXI века.